

УДК 316.74:37-021.4

**ЕВАЛЮАЦІЯ: ПРОЛЕГОМЕНИ
ДО СИСТЕМНОГО ЗНАННЯ,
ЯКЕ «МОЖЕ ПОСТАТИ ЯК
МІЖДИСЦИПЛІНАРНА НАУКА»**

**EVALUATION: PROLEGOMENA
TO SYSTEMIC KNOWLEDGE, WHICH
«WILL BE ABLE TO PRESENT ITSELF
AS AN INTERDISCIPLINARY SCIENCE»**

Євтух В. Б.,

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, декан
Факультету соціально-економічної
освіти Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
(Україна, Київ) e-mail: yevtukh@ukr.net, ORCID
(<https://orcid.org/0000-0003-2746-2283>)

Yevtukh V. B.,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of
Socio-Economic Education
of Drahomanov National Pedagogical
University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: yevtukh@ukr.net, ORCID
(<https://orcid.org/0000-0003-2746-2283>)

Стаття присвячена з'ясуванню можливостей становлення евалюації як міждисциплінарної науки. Запропонована така гіпотеза: евалюація формується як системна міждисциплінарна соціально орієнтована наука сучасної соціогуманітаристики, котрій притаманний чітко виражений потенціал практичного застосування. Для доведення гіпотези здійснено: подана етимологія терміну «евалюація», проаналізовані соціально-історичні умови зародження евалюації, її динаміка та концептуальні підходи дослідників проблематики до інтерпретації феномена «евалюація» як наукового конструкта і практичної діяльності, окреслені методологічні засади науки. В основі аналізу сутності теоретичного і практичного аспектів явища та значення евалюації для суспільного розвитку покладений соціокультурний підхід. Особлива увага приділена мобілізаторним чинникам розвитку евалюації як науки: товариствам, центрам, асоціаціям, освітнім програмам в університетах, періодичним друкованим і е-виданням, конференціям та іншого роду науковим активностям.

У статті вибудовується траєкторія конструювання науки про евалюацію у контексті нових трендів продукування знання; міститься матеріал стосовно перспектив укорінення евалюації як у теоретичному, так і у практичному сенсах в українському науковому та соціальному просторах. Стаття супроводжується тезаурусом термінів, які допомагають осмислити сутність феномена «евалюація».

Ключові слова: евалюація, пролегомени, режими конструювання знання, соціокультурна перспектива, спеціальна дисципліна, тезаурус.

The article discusses the possibilities of the development of evaluation as an interdisciplinary science. The following hypothesis is proposed: evaluation is formed as a systemic interdisciplinary socially oriented science of contemporary socio-humanities, which has a clear potential for practical application. To prove the hypothesis, the etymology of the term «evaluation» is presented, the socio-historical conditions of the origin of evaluation, its dynamics and conceptual approaches of researchers to interpretations of the phenomenon of «evaluation» as a scientific construct and practical activity are analyzed, methodological principles of science are outlined. The analysis of the essence of the theoretical and practical aspects of the phenomenon and the significance of evaluation for social development is based on the socio-cultural approach. Particular attention is paid to the mobilizing factors of the development of evaluation as a science: societies, centers, associations, educational programs at universities, periodicals and e-publications, conferences and other scientific activities.

The article builds the trajectory of constructing the science of evaluation in the context of new trends in knowledge production; contains material on the prospects of rooting evaluation in both theoretical and practical senses in the Ukrainian scientific and social space. The article is accompanied by a thesaurus of terms that help to understand the essence of the phenomenon of «evaluation».

Keywords: evaluation, prolegomena, modes of constructing knowledge, socio-cultural perspective, special discipline, thesaurus.

ПОПЕРЕДНЯ ЗАВВАГА

Перебираючи варіанти назви статті і переглянувши думки мислителів минулого про науку, я констатував, наскільки багато із них були доречними, особливо на стадії її зародження. Пролегомени Іммануїла Канта чи не найкраще цьому свідчення у контексті з'ясування феномену евалюації, що спонукало мене ввести до назви цієї статті частину його знаменитого вислову «Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука» [7]. Перед тим, як розмірковувати (пролегоменувати) про евалюацію як науку (як таку, що відбулася, чи як про таку, що може відбутися – на даному етапові я більше схиляюся до другого варіанту) необхідно чітко обрати методологію, адекватну анонсованому розмірковуванню. Для мене йдеться про таке: 1) сформулювати гіпотезу; 2) визначитися з перспективою дослідження (перспектива як науковий підхід); 3) відтворити історико-соціальні умови формування і можливого розвитку евалюації (власне мова йде про її зародження та її затребуваність у сучасних суспільствах); 4) окреслити структуру евалюації як науки; 5) методи, якими може оперувати евалюація (у

цій статті йтиметься про загальні підходи до їх визначення); 6) передбачити висліди функціонування евалюації [32; 40; 84], зокрема в українському соціальному просторі.

Принагідно нагадаю, що таке пролегомени. За «Вікіпедією», «Пролегомени (дав.- гр. *προλεγόμενα* - передмова, вступ) - міркування, які формулюють вихідне поняття і дають попередні відомості про предмет навчання; роз'яснюють вступ у вивченні тієї чи іншої науки, мають метою попереднє ознайомлення з її методами і завданнями та позначення статусу науки, дисципліни в системі раціонального знання» [16]. Така інтерпретація чи не найкраще пасує до розмірковувань обраного для дослідження феномена у запропонованому ракурсі.

Одразу ж зверну увагу на таке застереження: оскільки евалюація як явище у науковому дискурсі нове (а в українському практично такий дискурс відсутній), то у пролегоменах будуть переважати авторські судження; безумовно, вони будуть спиратися на зарубіжний дослідницький досвід та накопичені результати наукових і соціальних практик.

Продуктивність пролегомен стосовно евалюації я вбачаю ще і тому, що паралельно (йдучи за курсом пошуків істини) вони дозволяють вводити у науковий обіг українського дослідницького простору терміни, які практично невідомі вітчизняним дослідникам, або ж дослідники ними не користуються, принаймні у соціогуманітарних науках. Замість висновків я подам тезаурус термінів, які безпосередньо стосуються евалюації, або тим чи тим чином дотичні до евалюації як наукового знання й його здобуття і накопичення.

Доречною до попередньої завваги є та, що у феномені «евалюація» чітко можна окреслити теоретичний і практичний аспекти. Оскільки останній завдяки значному масиву літератури і практик можна виявити більш виразно, то у цьому дослідженні основний акцент зроблений на першому, що, власне, матиме вирішальний вислід на підтвердження запропонованої гіпотези. Особливо важливо для українського наукового простору, за тим що становлення евалюації в ньому перебуває на початковому етапі.

ГІПОТЕЗА

Накопичені знання (інформація, факти, дані) та аналіз дискурсу, який останнім часом активізується, передовсім у докількі європейських та американських дослідників, дають підстави висувати гіпотезу про те, що евалюація формується як системна міждисциплінарна соціально орієнтована наука сучасної соціогуманітаристики, котрій притаманний чітко виражений потенціал практичного застосування. У ході доведення запропонованої гіпотези усталені підходи до класифікації наук в Україні змушують дотично розтлумачити моє ставлення щодо можливості віднести ева-

люацію до підрозділу спеціальних дисциплін у контексті соціальних наук (за вживаною дослідниками класифікацією наук) [21].

Спеціальної дискусії заслуговує і думка Маттея Догана (Mattei Dogan), французького політичного соціолога, про те, що «концепція гібридизації видається більш доречною, ніж концепція міждисциплінарності» [39]. Це припущення виявляється перспективним у дискусії у контексті взаємодії різних режимів майбутнього розвитку продукування наукового знання, однак у цьому конкретному випадку вона залишається поки що поза межами формулювання нашої гіпотези.

ТЕХНОЛОГІЯ ДОВЕДЕННЯ ГІПОТЕЗИ

Серед багатьох наукових методолого-технологічних вправностей, на моє переконання, найбільш адекватним підходом у з'ясування сутності феномена «евалюація» є соціокультурна перспектива, або ж соціокультурна теорія. Поняття «соціокультурна перспектива» у контексті методології дослідження (переважно у соціальній психології; я поширюю її дію на більш широкий спектр академічних дисциплін) суспільних явищ трактується як теорія (за моєю версією, як теоретичні засади, чи то підходи з'ясування сутності того чи того феномена), що використовується для опису обізнаності про обставини, які оточують людей, і про те, як конкретно на їх поведінку впливають довколишні соціальні та культурні фактори [75; 76]. За психологинею доктором Кетрін Сандерсон з Університету Массачусетс-Амхерст (США), «соціокультурна перспектива – це перспектива, що описує поведінку та психічні процеси людей, частково сформовані їх соціальними та/ або культурними контактами, включаючи расу, стать та національність» ([71; 76]. Додам, я погоджуюсь з думкою західних дослідників, що культурницький компонент в евалюації відіграє надзвичайно важливу роль [50; 53], тому із цієї точки зору соціокультурна перспектива дослідження феномена виявляється досить продуктивною. Розмаїтість чинників, які визначають наповненість соціокультурної перспективи дозволяє охопити (використовувати існуючі методи), або ж формулювати широкий спектр методів дослідження, що базуються на численних маркерах.

Вище згадувалося, що в основу пролегомен будуть покладені судження автора. При цьому варто пам'ятати, що, за Кантом, судження можуть бути синтетичними-аналітичними чи апіорними-апостеріорними, а також взяти до уваги те, що синтетичні судження найчастіше апостеріорні, а аналітичні – апіорні [7]. У цьому разі не ставиться питання про з'ясування тонкощів співвідношення між класами суджень (тут я відсилаю до відповідних джерел [14]), а констатується модус їхнього використання у технології доведення висунутої гіпотези. Оскільки проанонсовано використання суджень зі схильністю до їхніх трак-

тувань Іммануїлом Кантом, то я обмежуюсь такими їхніми визначеннями: а) синтетичними називаються судження, що несуть нове знання, яке не міститься у понятті; б) аналітичними називаються судження, які розкривають властивості, притаманні поняттю суб'єкта і не несуть нового знання; в) апіорні судження не потребують дослідної перевірки своєї істинності; г) апостеріорні судження вимагають емпіричної верифікації.

ПОНЯТТЯ

«СПЕЦІАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА»: УКРАЇНСЬКА ДАНИНА ТРАДИЦІЇ

Застережу, що цей сюжет у цій статті не- випадковий. Він покликаний викласти мої переконання (а може за вдалої аргументації переконати й інших дослідників) у тому, що евалюація (здавалося, на перший погляд могла би бути такою) не є спеціальною дисципліною у контексті сучасних трендів дискурсу стосовно модусів (режимів) постання (продукування) і функціонування наукового знання. Про них мова піде далі, а наразі сконцентруємося на понятті «спеціальна дисципліна». Мої пошуки трактування словосполучення «спеціальна дисципліна» у різних джерелах (різних мовами – принаймні тими, якими я володію тією мірою, щоби передати адекватно сутність того чи того терміну: англійська, італійська, німецька, новогрецька, російська, французька) дали не надто оптимістичний результат у сенсі чіткої визначеності місця евалюації у системі соціогуманітарного знання як структурованого його компоненту, власне, спеціальної дисципліни. Однак вони спонукали мене до роздумів і подальших розмірковувань у трьох площинах: 1) пошуки методології розкриття змісту поняття «спеціальна дисципліна»; 2) необхідність будь-яке поняття як у науці, так і у практиці розглядати у міждисциплінарному контексті; 3) попри усі складнощі визначень віднайти адекватне місце евалюації у контексті осягнення явищ сучасного світу.

Перед тим, як визначитися з у виборі терміну для означення сукупності певних знань, які вирізняються у величезному інформативно-знанневому масиві, поставлю питання: а чи потрібно дошукуватися такої «істини» у сучасному надто динамічному інформаційному світі, зокрема і у його складовій – науці. На моє переконання, – так; для того, щоб «йти у ногу» з тими змінами, тією динамікою суспільних процесів й адекватно їх відтворювати (до чого, зрештою, й покликана наука) та формувати (знову таки ж) адекватне сприйняття свідомістю фахівців і освічених споживачів інформації про довколишній світ й процеси, які у ньому відбуваються. Зрештою, з тим, щоб сконструювати свою поведінку стосовно того чи того суспільного явища.

Аналіз різноманітних джерел (як українських, так і зарубіжних – до речі, в останніх край рідко використовується поняття «спе-

ціальна дисципліна») засвідчує, що поняття «дисципліна» у переважній більшості трактувань зводиться до структурованих поведінкових зразків у тих чи тих діях людини, чи то міжособистої, або ж міжгрупової взаємодії, регламентованих установленими (фіксованими) правилами [2; 3; 37]. Власне, йдеться про «регулювання поведінки людей і тварин у суспільстві чи то доквітлі, до яких вони належать» [37].

Дійсно, таке трактування поняття «дисципліна» - одне з найпоширеніших цього терміну. Існує й інше трактування, яке стосується «академічних, навчальних та інших знань» [11]. «В академічному світі і у світі професіоналів дисципліна – це спеціальна галузь знань, навчань чи практик» [37]. Словник Merriam-Webster для поняття «дисципліна» окремо виділяє «дослідницьке поле» [38], а у словнику М. Тофтула – це галузь наукового знання [23, с. 112]. У системі наукового знання й конкретно у його структуруванні за змістом інформації поняття «дисципліна» визначається в Україні як «конкретна галузь академічних наукових, навчальних та інших знань» [1, с. 287]. Зафіксуємо два поняття: 1) наукова дисципліна та 2) навчальна дисципліна. За загальним визначенням перша – це «самостійна галузь наукових знань або логіко-змістовна система наукових понять» [12]; друга – педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи тощо будь-якої діяльності (або сукупності різних галузей діяльності) із визначенням потрібного рівня сформованості у тих, хто навчається, певної сукупності умінь і навичок» [11].

Очевидно, що найбільш консервативною (абсолютно без негативного підтексту) галуззю знань, яка дотримується думки про те, що існують спеціальні дисципліни (підкреслю, це суто українська реальність) є історична галузь. Звернемося до нашої «інтелектуалки» Вікіпедії, яка є чи не найбільшим шпайхером (від німецької – накопичувач) знанневої інформації (у переважній кількості випадків достовірної): «Спеціальні історичні дисципліни - джерелознавчі галузі знань, що вивчають окремі типи історичних джерел та розробляють теоретико-методологічні засади їхньої зовнішньої та внутрішньої критики. Спеціальні історичні дисципліни виникають як комплекс прикладних навичок роботи з документами... Нині спеціальні історичні дисципліни слугують для розв'язання вузьких завдань - критики джерела, а з іншої сторони - ставлять самостійні завдання у різноманітних ділянках історії (наприклад, генеалогія не лише відслідковує кровні зв'язки, а й дозволяє історикам говорити про зміни в соціальній стратифікації того чи іншого суспільства; палеографія не лише допомагає при читанні давнього документу, а й дає нам цінну інформацію про таку складову культури як письмо, що водночас дає нам змо-

гу говорити про рівень розвитку культури того чи іншого народу, етносу тощо)... Достеменно невідомо кількість спеціальних історичних дисциплін, їхня кількість коливається від 50 до 80» [22]. Власне, історична галузь знань залишається нині в українській соціогуманітаристиці чи не єдиною галуззю, у якій зберігається підсистема «спеціальних дисциплін».

Щоправда, й соціологічне знання має у своїй структурі «спеціальні та галузеві соціології». Однак, видається, що з упорядкуванням системи здобуття наукових ступенів (вилучення чотирьох спеціальностей і об'єднання їх під однією назвою «соціологічні науки») є, на мій погляд, кроком до відмови від поділу соціології на окремі спеціальні дисципліни, а, можливо, це невдовзі буде стосуватися й інших соціальних (суспільних) і гуманітарних наук.

У дискусії «спеціальна дисципліна» чи «спеціальна галузь знань» (чи то *vice versa*) я намагаюся зацентувати увагу на наданні мною переваги другому визначенню. Таким чином я приєднуюсь до сучасного тренду у пошуках «істини» у термінологічних дискусіях (можливо, у нинішніх мовних новаціях «баттлів») у тій чи тій царині наукового знання. Таку мою позицію я пояснюю прагненням у трактуванні різноманітних феноменів суспільного життя виходити за межі однієї науки (спеціальної науки), а долучати до процесу їхнього осягнення знання з інших наук, що дає можливість представити той чи той феномен більш цілісно й зрозуміти закономірності й особливості його функціонування у конкретному соціальному довіллі. Йдеться про такі наукові підходи, як мультидисциплінарність, міждисциплінарність, трансдисциплінарність, що інтегрують аспекти з багатьох як навчальних, так і наукових дисциплін, таким чином, вирішуючи проблеми, які можуть виникнути внаслідок вузької концентрації в спеціалізованих галузях дослідження. Наприклад, професіонали можуть стикатися з труднощами комунікації у діапазоні кроссакадемічних дисциплін, зокрема у висліді мовних розбіжностей, спеціальних концепцій чи то методології [28].

Цей момент пов'язаний з навчальним процесом підштовхує до утвердження думки про продуктивність мультидисциплінарності / міждисциплінарності, трансдисциплінарності у прагненні вибудувати освітні програми, здобуваючи інформацію і знання поза межами однієї (спеціальної, спеціально адаптованої до предмету навчання) галузі знань. Про те, яким чином ці та інші елементи інкорпуються в евалюації, йтиметься далі.

До того ж, за вправної аргументації у дискусії про перспективи модернізації продукування знання можна буде довести, що термін «спеціальна наука» втратить свою значущість, оскільки вона за модусом (режимом) продукування нового знання буде відноситись до так

званих силосних наук, які замикаються самі у собі і втрачають можливість взаємодії з іншими науками, що надає імпульс для їхнього розвитку [36]. Завважу, це питання є відкритим до дискусії, однак я дотримуюся висловленої позиції.

ПОНЯТТЯ «ЕВАЛЮАЦІЯ»: ЧИ МОЖНА ВИРВАТИСЯ ЗА МЕЖІ ПРАКТИЧНОГО РОЗУМІННЯ

Зверну увагу на найхарактернішу особливість у визначенні поняття «евалюація», притаманне західним дослідникам. Веду мову про західних науковців, оскільки, як зазначалось вище, саме вони є першопрохідцями у цій царині; в Україні, натомість, робляться лише перші кроки. Вони концентрують зусилля на практичному застосуванні її функціонування [42]: визначення достойнства, вартості та значущості суб'єкта; допомога організації, програмі, проекту чи будь-якому іншому втручанням чи ініціативі оцінити будь-яку мету, реалізовану концепцію/пропозицію чи будь-яку альтернативу, щоб допомогти у прийнятті рішень; або для встановлення ступеня досягнення чи цінності щодо мети та завдань та результатів будь-якої дії, яка була завершена. Таким практично орієнтовано утилітарним визначенням евалюація завдячує британсько-австралійському філософу Майклу Скрівену (Michael Scriven) [72; 73]. Чітко виражений практицизм евалюації проглядається у її трактуванні як структурованої системи інтерпретації феноменів і дій, що, передусім передбачає аналіз того, що було досягнуто та як це було здійснено у контексті поставлених цілей. Щоправда, згадується також і про наукову складову евалюації (вона за своєю суттю є теоретично обґрунтованим підходом – так у М. Скрівена), що важливо для доведення правомірності постановки проблеми у нашому формулюванні. До того ж, вчений, що важливо у контексті моїх розмірковувань розглядав евалюацію як транс дисципліну [72].

У цьому контексті вважаю за потрібне назвати кілька найбільш поширених видів евалюації, переважно як вияву практичних дій: *формативна евалюація* (застосовується перед розробкою або реалізацією програми); *евалюація процесу* (відбувається після того, як розпочато впровадження програми; вона вимірює, наскільки ефективні процедури програми); *евалюація результатів* (зазвичай застосовується під час реалізації програми); *економічна евалюація* (застосовується під час впровадження програми та передбачає вимірювання переваг програм проти витрат); *евалюація впливу* (вивчає всю програму від початку до кінця (або на будь-якій стадії програми) і намагається визначити, чи була вона успішною чи ні); *підсумкова евалюація* (проводиться після завершення програми або в кінці програмного циклу; генерує дані про те, які переваги отримали цільові групи населен-

ня); *евалюація відповідності цілям* (зазвичай проводиться до кінця програми або через попередньо узгоджені інтервали) [67]. Безумовно, цим переліком не обмежується кількість видів евалюації – вони можуть з'являтися у залежності від мети і конкретних обставин виконання проєкту.

У працях Майкла Скрівена термін «*evaluation*» залишаю без перекладу українською і передаю його у транслітерації, тим самим концентрую увагу на неадекватності його перекладу як «оцінка», «оцінювання», до чого вдаються українські (хоча вони поки що й поодинокі у вивченні феномена) дослідники. Щодо зарубіжних фахівців, то у переважній своїй більшості цей термін вони трактують наближено також до наведених значень - «оцінка», «оцінювання». Останнє моє твердження базується на поширеному у західному дискурсові розуміння евалюації у сенсі її застосуванні до практичної діяльності у тій чи тій сфері суспільного життя. Завважу, що використання її як інструменту поліпшення функціонування того чи того об'єкту чи процесу й здобуття ефективних результатів діяльності окремих акторів чи групи акторів у тих чи тих активностях виявляється досить таки успішним.

На цьому ж відтинку розмірковувань про евалюацію я відтягую увагу до розширеного трактування терміну «евалюація» й неправомірності у перекладах українською мовою обмежувати його термінами «оцінка», «оцінювання». Така моя позиція підпирається поставленою мною метою довести перспективу, що евалюація «може постати як міждисциплінарна наука» зі своїм об'єктом, предметом та методами дослідження. Це корелює з прагненням вивести евалюацію за межі її переважно практичного розуміння у парадигмі «мета – результат» і відтворити її наукове підґрунтя, щоб, між іншим, якнайефективніше реалізувати цю парадигму. Певні покликання на підтвердження перспективності цієї моєї думки я знаходжу і у зарубіжних авторів (Пітер Россі – Peter Rossi, Марк Ліпсі - Mark Lipsey, Ховард Фріман - Howard Freeman), які говорять про евалюацію як про таку, що застосовує, підкреслю, системне, суворе і скрупульозне застосування наукових методів для оцінки проєктування, впровадження, вдосконалення або результатів програми [70]. У трактуванні Вільяма Трочіма (William Trochim), знаного американського дослідника евалюації, визначення поняття «евалюація» міститься ознака, яка підтверджує моє прагнення представити евалюацію не лише як суто практичну сферу діяльності, але й як наукову: «це методологічна область, що тісно пов'язана, але відрізняється від більш традиційних соціальних досліджень. Евалюація використовує багато тих самих методологій, що притаманні традиційним соціальним дослідженням» [81].

Щонайперше у контексті пошуків аргументів на користь того, що евалюація постає

як своєрідна наука (а не тільки функціонує як практика) я звернувся до етимології слова «евалюація» та спробував розкрити значення терміну «евалюація» через подання синонімічного ряду із тих мов, якими я володію (див. підрозділ «Поняття «спеціальна дисципліна: українська данина традиції»). Щодо першого випадку мене спіткала невдача – не вдалося віднайти, як це має місце з більшістю термінів чи то слів, походження слова, його первинне значення. Усі довідкові видання, як і, до речі, Вікіпедія, відсилають до слів «оцінка», «оцінювання». Щоправда, у певному сенсі є спроби відтворити траєкторію англійського слова «*evaluation*» таким чином: від французького «*évaluation*», від середньофранцузької (1350 – 1611 pp.) «*evaluacion*», від «*esvaluer*» до «*evaluate*», від «*e- + value value*». Такий підхід дав мені змогу зацентрувати увагу на тому моменті, що слово «*evaluation*» («*evaluacion*») вибирає у себе, як на мене, ключове поняття - «цінність». І погодьтеся, що «цінність» для розуміння феномена «евалюація» у науковому сенсі більш вартісне, ніж «оцінка», «оцінювання». До того ж, в англійській мові, звідки прийшло слово «евалюація», є адекватне слово для відтворення стану «оцінки», «оцінювання» - *assessment*. На підтвердження моєї аргументації зверну увагу, на те, що прихильники трактування терміну «евалюація» як «оцінки», «оцінювання» потрапляють у скрутну ситуацію, прагнучи подати переклад освітньої магістерської програми «*Assessment, Measurement and Evaluation, Master*» (Університет Осло, Осло, Норвегія), або ж назву журналу «*Practical Assessment, Research & Evaluation*» (США).

Другий випадок у моїх пошуках виявився значно вдалішим, принаймні забезпечив мені нагоду поміркувати про можливість надати терміну «евалюація» такого значення, яке наближає до перспективи констатування її як наукового феномена (науки). У цьому випадку корисними виявилися словники «*Thesaurus.com*» та «*Merriam-Webster Dictionary*». Вони, як, до речі, і деякі інші довідково-енциклопедичні видання подають низку синонімів та можливості ситуативного використання терміну «евалюація», що дає змогу виходити за межі суто утилітарно-практичного розуміння самого феномена і розмірковувати про теоретичне наповнення терміну [47].

Принагідно зазначу (а пізніше розкрию більш детально у наступному підрозділі) тезу про те, що соціокультурна перспектива як науковий підхід з її методами та складові об'єкта дослідження стимулюють формування нової міждисциплінарної науки «евалюація».

ПІДҐРУНТЯ КОНСТРУЮВАННЯ НОВОЇ НАУКИ

За даними словника «*Merriam-Webster Dictionary*» вперше термін «евалюація» був використаний приблизно у 1622 році. Що-

правда, за яких обставин і у якому значенні, встановити поки що не вдалося. А ось у 1842 році цей термін було вжито у такому сенсі: «визначення або фіксація цінності чогось», «визначення значимості, цінності або стану, зазвичай, шляхом ретельної оцінки та вивчення» [46]. До речі, питання коріння евалюації перебуває у центрі уваги зарубіжних дослідників [29; 51].

На різних відтинках історії суспільного розвитку визначення змісту поняття «евалюація» відповідала переважно практичним цілям. Така тенденція зберігалася і до середини 1960-х років; до речі, і сьогодні більшість публікацій зарубіжних авторів присвячується саме практичній значущості цього феномена. Щоправда, останнім часом прослідковуються певні зрушення в його осмисленні у бік вибудовування теоретичної бази. На мій погляд, це зумовлюється двома факторами: 1) зростання ролі евалюації в оцінці і прогнозуванні складних суспільних процесів й у супроводі конкретних соціальних проєктів (у промисловості, політиці, освіті, культурі, охороні здоров'я тощо) з метою отримання найвищої ефективності результатів й економії природних і фінансових ресурсів; 2) з реконструюванням здобуття нового знання, що нинішнім часом стає предметом жвавого обговорення, особливо, у сучасній соціогуманітаристиці [39; 52; 60; 68; 74; 77; 80; 82; 86; 87].

Подальше «пролегоменування» щодо евалюації пов'язується саме з останнім твердженням, оскільки феномен евалюації безкопромисно лягає у тренди сьогоденських дискусій нових методів продукування знання у силу новизни предмету у контексті формулювання теоретико-методологічних підвалин, які свідчать на користь того, що евалюація постає як наука.

Преамбулою до моїх суджень я визначив кілька думок Альберта Ейнштейна (Albert Einstein) щодо науки, які містяться у відомій книзі (співавтор Леопольд Інфельд - Leopold Infeld) «Еволюція фізики» (1938 р.) [27] і які я викладаю за постом президента Мережі молодих соціологів Олега Комліка (Oleg Komlik), котрий, на мій погляд, вдало сконцентрував увагу на мобілізаторській ролі цих думок у пошуках новацій у науці. Мені видається, що вони цілком релевантні у випадку з евалюацією, зокрема: 1) ...ця книга стосується не лише фізики як дисципліни. ... мова йде також про значення уяви та сили ідей у еволюції мислення, дослідження та досліджень; мова йде про основні джерела інтелектуальних зусиль для розуміння світу; 2) наука повинна творити власну мову, свої концепції для власного використання. Наукові поняття часто починаються з тих, що використовуються звичайною мовою для справ, повсякденного життя, але вони розвиваються зовсім інакше. Вони трансформуються і втрачають двозначність, пов'язану з

ними, звичайною мовою, набуваючи строгості, щоб їх можна було застосувати до наукової думки; 3) формулювання проблеми часто є більш важливим, ніж її вирішення, яке може бути лише питанням... експериментальної майстерності. Щоб підняти нові питання, нові можливості, розглянути старі проблеми під новим кутом, потрібна творча фантазія, що і знаменує реальний прогрес у науці; 4) створення нової теорії - це не те, що потрібно зруйнувати стару будівлю і побудувати на цьому місці хмарочос. Це швидше як сходження на гору, здобуття нових і ширших поглядів, відкриття нових зв'язків між нашою відправною точкою та її багатим довкіллям [61].

Наведені висловлювання релевантні у контексті сучасного дискурсу про те, якими шляхами має розвиватися наука й яким чином буде продукуватися нове знання, на базі якого можуть поставати нові науки, на кшталт евалюації. У цьому дискурсі досить відчутно лунає думка про те, що на зміну академічним дисциплінам (дослідницьким дисциплінам) може прийти так звана «пост-академічна наука», яка буде функціонувати у іншому, ніж до тепер, режимі (модусі). Власне, дискурс розгортається навколо трьох концепцій розвитку науки (продукування знання), що відомі як режими 1, 2, 3. Останні означають спосіб, яким продукується наукове знання. Нагадаю сутність кожного із режимів (способів), які свого часу були зініційованими відомими вченими. У першому випадку йдеться про те, що знання продукувалося через фундаментальні дослідження і тут практично не йшлося про застосування їхніх результатів. У межах Режиму-1 науки функціонували як окремі дисципліни і зазвичай не відбувалося комунікації представників цих дисциплін. Як підрежими у Режимі-1 виокремлювалися спеціальні дисципліни (про них мова йшла вище). Згодом, після публікації у 1994 році книги «Нове продукування знання: динаміка науки і дослідження у сучасних суспільствах» групою вчених із різних університетів [52] актуалізується дискусія про переваги продукування наукового знання у Режимі-2. Основною особливістю цього режиму є те, що для виконання певної роботи (розв'язання конкретної наукової проблеми) формуються тимчасові міждисциплінарні колективи дослідників і зазвичай вони зосереджуються на прикладних дослідженнях, завдання яких є прагнення досягти результатів, що можуть реалізуватися на практиці. *Я би назвав цей режим продукування знання соціально орієнтованим режимом.* У західному світі такі дослідження виконуються за рахунок фондів. Тому при розробці таких програм (наукових проєктів) увага концентрується переважно на таких параметрах: *отримання знання мусять передбачати своє практичне застосування; трансдисциплінарність; різноманітність організаційних форм; соціальна підзвітність і*

рефлексивність; контроль якості. [60]. Прикладом такого тимчасового міждисциплінарного колективу дослідників були саме автори згадуваної книги: Майкл Гіббонс (Michael Gibbons) із Університету Сассекс (Великобританія), Камілле Лімогес (Camille Limoges) із Квебекського університету (Канада), Хельга Новотни (Helga Nowotny) із Швейцарської вищої технологічної школи у Цюріху (Швейцарія), Сімон Швартцман (Simon Schwartzman) із Університету Сан Паулу (Бразилія), Пітер Скотт (Peter Scott) із Інституту освіти Університетського коледжу у Лондоні (Великобританія), Мартін Троу (Martin Trow) із Університету Каліфорнії, Берклі (США). До речі, пізнішого часу публікації дослідників із різних країн і різних галузей знань підтверджують думки, оприлюднені у книзі про те, що продовжуються зміни у способі отримання знань у науці (точні науки), технологіях, соціальних науках та гуманітарних науках, що новий спосіб продукування знань змушує кардинально реформувати усталені установи, дисципліни, практики та наукову політику, ключовими ознаками якої стають рефлексивність, трансдисциплінарність, різноманітність [52].

З появою у 2006 році праці греко-американського професора Еліаса Караянніса (Elias Carayannis) і американського професора Девіда Кемпбелла (David Campbell) [31] розпочинається новий етап дискусії про перспективи продукування знання – вже у межах Режиму-3. Завважу, він більш складний за своєю структурою, ніж Режим-1 і Режим-2. У ньому увага акцентується на співіснуванні й взаємодії різноманітних режимів здобуття знань: це відбувається на індивідуальному (мікро- або місцевому), структурному та організаційному (мезо- чи інституційному) та системному (макро- або глобальному) рівнях. Характерною рисою такого процесу продукування знання є співпраця у творчих колективах дослідників, підприємців, працівників сервісних служб тощо. На мезорівні творяться кластери знань, інноваційні мережі, підприємницькі університети (більш звично для українського споживача університети прикладних наук) та академічні фірми; на макрорівні спіраль (чотирикратна і п'ятикратна) інновацій охоплює ще ширше коло наукових і практичних акторів, зокрема менеджерів [60]. У такому контексті співпраці першу методологічну скрипку грають такі підходи, як міждисциплінарність, трансдисциплінарність та мультидисциплінарність.

У контексті режимів продукування нового знання і власне перспектив розвитку науки «евалюація» у мене виникає прагнення констатувати важливий момент для перспектив останньої. Усі вони релевантні у судженнях про нову науку: Режим-1 дозволив напрацювати потужний накопичувач інформації та конкретних даних, застосування яких за-свідчило надзвичайно високий рівень прак-

тичності евалюації; Режим-2 відкрив шлях до наукового краудсорсингу (залучення до розв'язання тієї чи тієї проблеми джерел із різних наук) і краудсорсингової співпраці дослідників (участь представників різних науково-освітніх установ з різних країн для досягнення мети дослідження) [82] та сприяє трансформації евалюації із гетерозисної (наближеної до спеціальної) наукової дисципліни у полівимірну дисципліну. До речі, численні дослідження свідчать про те, що останнім часом у процесі продукування знання зростає домінування праці у колективах [86]. Оскільки Режим-3 пов'язаний з інтенсифікацією зусиль та інноваційних підходів стосовно практичного застосування здобутих результатів, то він передбачає і більш глибоке наукове обґрунтування їхньої практичної цінності та наукової освіченості тих, хто їх впроваджує у практику. Власне, вони мають бути вправними кваліфікованими дослідниками, технічними новаторами та компетентними комунікаторами [54]. До того ж, за Джоном Займаном (John Ziman), новозеландським фізиком-наукознавцем, перехід від академічних до освоєння «пост-академічних» методів творення науки посилює її соціальні аспекти й інтегрує її у суспільне життя [87].

Пов'язаність евалюації з суспільством очевидна, позаяк евалюація дотична «до широкого спектру дисциплін і сфер інтересів, включаючи освіту, охорону здоров'я, психологію, соціологію, економічний розвиток, державну політику, менеджмент та державне управління» [43]. Такі ситуації, як і вище названі вправності акторів наукового процесу, на моє переконання, можуть формуватися на базі освоєння знань, якими їх може забезпечити саме наукова складова евалюації. У цьому реалізується науковий контент поняття феномена.

Ще одним важливим аргументом у дискусії про перспективність розвитку евалюації як науки, а не лише як системи знань для практичного застосування, є модуси публікації результатів досліджень. До речі, нагадаю твердження зарубіжних дослідників (з яким я погоджуюся) про те, що «публікація є «самим серцем сучасної академічної науки - на рівнях, починаючи від епістемічного підтвердження наукової думки і закінчуючи більш особистими лабіринтами безпеки роботи, якості життя та самооцінки» [68]. На сьогодні склалася практика публікації переважно позитивних результатів і цей тренд, за спостереженнями зарубіжних дослідників посилюється. Даніель Фанеллі (Daniele Fanelli) із Лондонської школи економіки і політичних наук проаналізував 4600 статей із різних наук, опублікованих впродовж 1990-2007 років, і зафіксував, що підтвердження позитивних гіпотез зросла на 22 відсотки, найбільше у соціальних та деяких біомедичних науках [48]. Той же Д. Фанеллі переконаний, що «позитивні результати»

контroversійно впливають на розвиток наук, зокрема на їхню ієрархію (з фізичними науками вгорі, соціальними науками внизу та біологічними науками між ними), яка склалася майже 200 років тому. Дослідник вважає, що прагнення публікувати переважно позитивні результати, які мають довести дієздатність висунутої гіпотези і залишати поза увагою «негативні результати» (*моє судження*), ще більше розшаровує науки і певною мірою знижує якість їхніх досліджень [49].

Для мене такі міркування Д. Фанеллі кореспондуються з ситуацією, за якої зменшується, або ж і зовсім втрачається можливість наукової дискусії щодо з'ясування істини. Особливу їхню актуальність я співвідношу з евалюацією у тому сенсі, що для визначення цінності того чи того проєкту чи то процесу на стадії їхнього розвитку, які піддаються евалюації, важливо оцінити валідність як позитивних, так і негативних їхніх аспектів, щоб окреслити перспективу функціонування з прийняттям рішення про їхнє зупинення чи то їхню пролонгацію. А у разі завершеного дійства окреслити адекватність можливостям застосування його (проєкту, процесу) результатів на практиці. У «баттлі» позитивних і негативних результатів я вбачаю рушійну силу поступу до пошуку наукового обґрунтування прийняття «позитиву» і відмови від «негативу», а це *ceteris paribus* означає відкриття нових вікон для наукової дискусії, а, відтак, підтвердження тези про евалюацію як наукову дисципліну. Таке судження я пов'язую передусім з необхідністю пошуку відповідної методології, відповідних дослідницьких методів, відповідної термінології, які у тій чи й тій частині формують дослідницьке поле евалюації.

Щодо методів, то наш контекст вимагає концентрацію уваги передусім на наукових методах [13]. Але принагідно зазначу, що евалюація як багатогранний феномен, який стосується багатьох наук і розмаїтості практик, потребує застосування методів, з ними пов'язаних. На цьому відтинку моїх суджень я не ставлю за мету детальний аналіз методів, якими послуговується (має послуговуватися) евалюація, а обмежусь загальними зауваженнями, зокрема: 1) тут доречними є як кількісні, так і якісні методи дослідження; 2) вкотре зверну увагу переважно нині трактування евалюації як прикладної науки, що пояснює застосування тих методів, які орієнтовані на досягнення ефективного результату, скажімо опитування та експерименти; 3) серед суто наукових методів можна виокремити порівняльний аналіз, вимірювання результатів діяльності тощо [45]; 4) оскільки евалюація формується як міждисциплінарна наука, то йдеться про застосування методів дослідження із різних наук у залежності від мети дослідження і конкретних соціальних умов, у яких функціонує явище, що піддається евалюації [65].

На основі описаного вище, на моє переконання, вибудовується траєкторія конструювання науки, у нашому випадку евалюації.

ДИНАМІКА ЕВАЛЮАЦІЇ (СТРУКТУРА, РЕЗЕРВУАРИ ІНФОРМАЦІЇ І ДАНИХ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ, ОСВІТНІ ПРОГРАМИ): ЧИ ВАРТО СТОЯТИ У ЧЕРЗІ ЗА ВИЗНАННЯМ

Структура. Усвідомлюючи той факт, що евалюація перебуває у динамічному процесі творення себе як науки, однак можна стверджувати, що вже сьогодні викристалізувалися основні її компоненти: наявність перспективного об'єкту, предмету, методів дослідження, які дозволяють структурувати знання, добути завдяки науковому мисленню та практичній діяльності. Ведучи мову про структуру евалюації варто мати на увазі два її мега-компоненти, пов'язані з: а) теоретичним аспектом і б) практичними діями.

Щодо практичного аспекту, то тут вже є певна визначеність з компонентами структури. Її можна сконструювати, базуючись на тих ознаках, які дослідники феномена евалюації і практики виділяють, визначаючи сутність поняття і його характеристики. В узагальненому вигляді вона охоплює низку обов'язкових елементів (явних та прихованих): сам об'єкт (предмет, процес, явище), методику та технологію практичної евалюації, сферу застосування результатів, команду експертів-евалюаторів тощо.

Що стосується теоретичного аспекту структури евалюації, то тут мова має йти передусім про теоретико-методологічні засади (як і у кожній науці): розуміння поняття евалюації, наукового трактування феномена евалюації, методів дослідження евалюації, взаємодії (що дуже важливо саме для евалюації, оскільки вона є міждисциплінарним феноменом і вимагає міждисциплінарних підходів у її вивченні) методологічних баз дослідження, які є предметом різних наук - гуманітарних (лінгвістика, філологія, літературознавство, культурологія, педагогіка, психологія, історія, мистецтвознавство, етика, естетика), соціальних (соціологія, соціальна психологія, право, політологія, політична економія, демографія, соціальна статистика, соціальна гігієна), природничих (фізика, хімія, біологія, астрономія, географія, геологія, технічні науки), формальних (математика, логіка, кібернетика, статистика (теорія ймовірностей), теоретична інформатика, теорія інформації) [21].

Резервуари інформації і даних. Такими щонайперше слугують інформація і дані, які містяться в опублікованих результатах досліджень, переважно тих, предметом яких є практичний аспект евалюації. Певна частина їх представлена у даній статті, інші можна віднайти у різного роду пошукових системах (скажімо, загальні Google, Yahoo, Bing) і спе-

ціалізовані (наприклад, PubMed, Science direct, Google Scholar) та пошукових базах, на кшталт баз даних цитувань. У цьому плані репозитарії бібліотек складають солідне підґрунтя накопичення інформації про дослідження у тій чи тій сфері, що дотична до евалюації як процесу, так і, особливо, обґрунтування наукових засад формування і розвитку евалюації. До цих джерел варто додати бази статистичних даних, скажімо, державних органів статистики, дані соціологічних опитувань тощо. Оскільки мною евалюація розглядається як ефективний інструмент до вимірювання динаміки демократичних змін, то тут доречно згадати про проект «Розмаїття демократії (V-Dem)», який працює у Департаменті політичних наук Університету Гетеборга (Швеція). Згаданий проект накопичив могутню базу даних, що дозволяє формувати «новий підхід до концептуалізації та вимірювання демократії. Він пропонує багатовимірний та дезагрегований набір даних, який відображає складність концепції демократії як системи управління» [83].

Популяризація. Основними мобілізаторами популяризації феномена «евалюація» є: а) евалюаційні товариства, асоціації, центри; б) спеціалізовані періодичні видання (друковані та е-видання), спеціальні видання (журнали, бюлетені, матеріали конференцій тощо); в) освітні програми магістерського рівня в європейських та американських університетах. Сьогодні *евалюаційні товариства (асоціації)* існують у багатьох країнах Європи і Північної Америки. Створення перших товариств припадає на 1970-і роки. Серед найбільш активних можна назвати такі у Великобританії (Евалюаційне Товариство Великої Британії - The UK Evaluation Society), Італії (Італійська Асоціація Евалюації - Associazione Italiana di Valutazione (AIV), Канаді (Канадійське Евалюаційне Товариство - Canadian Evaluation Society (CES) /Societe Canadienne d'Evaluation (SCE)), Німеччині (Товариство евалюації Gesellschaft für Evaluation e.V. (DeGEval), Польщі (Польське Евалюаційне Товариство - Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne), США (Американська Евалюаційна Асоціація - American Evaluation Association (AEA), Франції (Ресурсний Центр Евалюації - EVAL (Centre de Ressources en Evaluation) тощо.

Зазвичай їхня діяльність концентрується на практичних активностях. Скажімо, Американська Асоціація Евалюації позиціонує себе таким чином: «професійна асоціація евалюаторів, що займається застосуванням та дослідженням евалюації як професії. Ми надаємо пріоритет вдосконаленню найкращих практик евалюації у багатьох її видах, включаючи евалюацію програм, евалюацію персоналу, евалюацію в освіті, евалюацію в уряді, надаємо незалежні консультації тощо» [30]. Подібні цілі ставить перед собою й Евалюаційне Товариство Великої Британії: «Евалюатори ви-

вчають програми, політику та заходи, щоб визначити їхню цінність, заслуги та значимість. Евалюація - це соціальна та політична практика, яка має свої підходи, теорії та основи. Її основна мета полягає у наданні відповідних доказів, ретельно зібраних та проаналізованих для інформування рішень про цінність політики та програм та належного розподілу ресурсів. Евалюація передбачає визнання багатьох перспектив, використання багатьох різних методів та управління різними інтересами та цінностями зацікавлених сторін та учасників. Евалюація - це сфера діяльності, яка швидко зростає за останні п'ять десятиліть і все ще розвивається, охоплюючи цілу низку нових підходів до оцінки вартості організацій, політики та програм у складних умовах» [85].

Однак урізноманітнення об'єктів евалюації змушує активізувати підведення наукової бази під практичні активності. Така тенденція властива, скажімо, Польському Евалюаційному Товариству; підтвердження цьому я знайшов у дискусіях з засновником Товариства професором Ягеллонського університету Лешек Корпоровічем (Leszek Korporowicz), який зробив помітний внесок у розробку теоретичних засад евалюації [9; 62; 63; 64], відомою дослідницею евалюації у галузі освіти професором Державного університету прикладних наук у Ломжі Сільвією Яскулою (Sylwia Jaskula) [58], знаним фахівцем на той час професором з проблем освіти і евалюації Саутгемптонського університету (Велика Британія) Хелен Саймонс. Сьогодні функціонують кілька парасолькових (регіональних, за професіями) об'єднань, які опікуються розвитком евалюації: Міжнародна Організація Співробітництва в Евалюації (International Organization for Cooperation in Evaluation - IOCE); Європейське Евалюаційне Товариство (European Evaluation Society - EES); Мережа Евалюаційних Товариств в Європі (Network of Evaluation Societies in Europe - NESE); Міжнародна Асоціація з Евалюації Освітніх Досягнень (International Association for the Evaluation of Educational Achievement - IEA) тощо.

Промоутерами і мобілізаторами розвитку евалюації, особливо у науковому ракурсі, є *періодичні та спеціальні видання*. Саме вони є тим майданчиком, де розгортаються дискусії про стан і та перспективи розвитку евалюації як науки, так і її практичних активностей. Нині існує кілька таких видань: «Американський журнал евалюації - American Journal of Evaluation» (США) «Журнал міждисциплінарної евалюації - Journal of Multidisciplinary Evaluation» (США), «Дворічник «Евалюатор» - The Evaluator bi-annually (Велика Британія), «Евалюація і програмне планування - Evaluation and Program Planning» (Elsevier B.V.), «Обмін в евалюації - The Evaluation Exchange» (США), «Практичне оцінювання, дослідження та евалюація - Practical Assessment, Research &

Evaluation» (США), «Евалюація: Міжнародний журнал теорії, дослідження і практики - Evaluation: The International Journal of Theory, Research and Practice» (Велика Британія), «Евалюаційний оглядач: Журнал прикладних соціальних досліджень - Evaluation Review: A Journal of Applied Social Research» (США), «Канадський журнал програмної евалюації - Canadian Journal of Program Evaluation» (Канада), «Австралоазійський Журнал з Евалюації» - Evaluation Journal of Australasia» (Австралія, Нова Зеландія), «Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти» (Україна) тощо.

Освітні програми. Прологомени (розмірковування) про освітні програми з евалюаційних активностей займають особливе місце у цій статті не лише тому, що вони готують фахівців у названій сфері, а більше з огляду на теоретико-методологічне забезпечення у становленні евалюації як міждисциплінарної науки. Я не буду зупинятися на аналізові усіх програм (зазвичай вони функціонують на магістерському рівні), а виокремлю ті, які допомагають мені у просуванні ідеї про те, що евалюацію все-таки варто розглядати як науку, а не тільки як феномен, орієнтований лише на практичну діяльність.

Свої розмірковування я структуруватиму у трьох площинах: 1) науково-дослідницька спрямованість освітніх програм магістерського рівня; 2) освітні програми магістерського рівня в евалюації – перший крок до з'ясування сутності тих чи тих її аспектів, використовуючи наукові методи; 3) евалюація – це не оцінка і не оцінювання; останні є її складовими.

Щодо першого моменту, то він не вимагає пошуку додаткових доказів, це, власне, вже аксіома, оскільки в університетах переважної більшості країн світу (Україна тільки-тільки стає на цей шлях) в освітніх програмах магістерського рівня домінує дослідницький компонент. Вона завершується написанням і захистом наукової роботи з дотриманням вимог, які висуваються до такого роду робіт.

Перед тим, як звернутися до пошуку елементів науковості в магістерських освітніх програмах, варто поглянути на те, як університет визначає їх перспективу: «Програма евалюації готує випускників до формування стратегічного напрямку організаційних проєктів та програм і розробки ефективних соціальних заходів. Програма пропонує студентам можливість розвивати евалюаційні навички, необхідні для забезпечення програм та політики надійними доказами, підтримки громад та стимулювання організаційних змін у цілій низці секторів та видів діяльності. Спираючись на перевірені методи та теорії, студенти програми дізнаються, як розробляти та проводити обґрунтовані оцінки програм, розробляти та вдосконалювати ефективні та дієві заходи, що стосуються складних соціальних проблем, вимірювати їхній вплив та контролювати

їхню діяльність. Ви отримаєте можливість підвищити здатність організації евалюації та підтримувати важливі процеси прийняття рішень» [66]. Тут наведено приклад Мельбурнського університету (Австралія). Подібні цілі ставлять програми такого рівня інших університетів.

Аналізуючи зміст і мету програм магістерського рівня з евалюації та їхні силябуси (Syllabus) у різних університетах однозначно можна зафіксувати наявність у них орієнтації на їхнє наукове підґрунтя. Скажімо, щоб «розвивати евалюаційні навички, необхідні для інформування програм та політики надійними доказами», або ж «стимулювати організаційні зміни у різних секторах та видах діяльності», варто мати вагомий знання, які можна здобути завдяки науковому пошукові й аналізу великого масиву інформації, накопиченого практикою. А наступний пункт прямо вказує на важливість наукової бази у здобутті фахових компетентностей у сфері евалюаційної діяльності: «Спираючись на перевірені методи та теорії, студенти цієї програми дізнаються, як розробляти та проводити обґрунтовані оцінки програм, розробляти та вдосконалювати ефективні та дієві заходи, що стосуються складних соціальних проблем, вимірювати їхній вплив та контролювати їхню діяльність» [66].

Нарешті, третій момент у ролі освітніх програм. Він пов'язаний з випадками надання поняттю «евалюація» розуміння її як «оцінка» чи то «оцінювання», особливо у перекладах українською мовою. Знаходиться чимало західних фахівців з освітньої сфери, які чітко розрізняють евалюацію від оцінки, оцінювання, вимірювання. Аналіз освітньої палітри університетів Європи та інших частин світу дозволив віднайти підтвердження такому моему судженню. Наведу короткий перелік таких програм: Магістерська програма з евалюації та вимірювання програм (Американський online університет, Американський університет у Вашингтоні, США), Магістерська програма з евалюації та оцінювання програм (Мічиганський університет, Енн-Арбор, США), Магістерська програма з вимірювання, евалюації та методології досліджень (Університет Британської Колумбії, Ванкувер, Канада), магістерська програма мистецтв у галузі досліджень політики та оцінки (Західний університет, Лондон, Онтаріо, Канада), магістерська online програма (магістр науки) з евалюації програм та аналізу даних (Університет штату Аризона, Фенікс, США), магістерська програма з моніторингу і евалюації (Лондонська школа гігієни і тропічної медицини, Лондон, Великобританія), магістерська програма з оцінювання, вимірювання та евалюації (Університет Осло, Осло, Норвегія), магістерська програма (Державний університет у Бойсі, Айдахо, США), магістерська програма з евалюації (Університет Саарбрюкена, Німеччина), магістерська

програма з евалюації розвитку та менеджменту (Університет Антверпена, Бельгія), магістерська програма з досліджень та евалюації (Університет Хаддерсфілда, Хаддерсфілд, Великобританія), магістерська програма «Вплив евалюації на міжнародний розвиток» (Університет Східної Англії, Норвіч, Великобританія) та інші.

У контексті освоєння знання про евалюацію через освітні чи іншого роду навчальні програми варто звернути увагу на оригінальну модель евалюації самих знань, отриманих у межах тих чи тих програм чи то тренінгів. Її у 1959 році розробив на той час професор Вісконсінського університету Дональд Кірпатрік (Donald Kirpatrick). Його модель складається із чотирьох компонентів: *реакція* (вимірювання того, наскільки студенти, слухачі були зайняті, наскільки активно вони сприяли проведенню тренінгу (навчання) та як вони відреагували на тренінг (навчання), допомагає зрозуміти, наскільки добре вони пройшли його); *навчання* (зосереджується на вимірюванні того, чому слухачі мали навчитися і чого не навчились; також вимірює те, що, як вони думають, наскільки впевнені у тому, що вони можуть це зробити, і наскільки вони мотивовані вносити зміни); *поведінка* (цей рівень допомагає зрозуміти, наскільки добре люди застосовують своє навчання, демонструє, як тренінг (навчання) розвивав їхні навички, ставлення та знання, а також їхню впевненість); *результати* (на цьому рівні аналізуються кінцеві результати навчання. Сюди входять результати, які ви або ваша організація вирішили як корисні для бізнесу, так і для членів вашої команди, і які демонструють хорошу рентабельність інвестицій). Деякі сучасні адаптовані версії моделі мають рівень 5, присвячений розробці рентабельності інвестицій [59]. Нині використовується оновлена версія чотирьох рівнів евалюації тренінгів (навчання), так звана нова світова модель Кірпатріка з відповідними поясненнями [79].

Вважаю за потрібне підкреслити, що саме у сфері освіти евалюація здобуває міцні позиції як у практичному, так і у теоретичному плані [44]. Підтвердженням цьому є активна діяльність польських дослідників, зокрема професорки Сильвії Яскули, одна із останніх книг «Соціальна евалюація в освіті» якої здобула визнання у довіллі колег й усіх тих, хто переймається евалюаційною проблематикою: «Книга є результатом багаторічної роботи над теоретичною та практичною моделлю соціальної евалюації, яка використовується в освіті; ...книга є спробою вказати на потенціал евалюації в її соціалізованій моделі; ...це також спроба окреслити необхідність впровадження цього типу евалюації, яке у своїх припущеннях посилається на педагогічний досвід; ...ця книга має на меті показати розуміння, методо-

логію та можливості використання соціальної евалюації в освіті та шлях до розвитку відповідної культури евалюації, що є довгостроковою метою її застосування» [58]. До того ж, запропонована авторкою модель евалюації впродовж багатьох років впроваджується та практикується автором у різних конкретних ситуаціях.

Судження, розмірковування (пролегомени), представлені у тексті вище (я свідомий того, що це лише їх частка, мають продовжитися, зокрема щодо тих чи тих аспектів предмету дискусії), водночас дають підстави зробити кілька висновків: 1) евалюація відбувається як міждисциплінарна наука з притаманними такого роду наукам методами дослідження (особливість полягає у тому, що вона користується цілою низкою методів, які застосовуються у різних науках, ключова роль серед яких залежать від того, аспекту предмету евалюації, що досліджується у конкретних умовах, або ж від мети дослідження і постановки проблеми; 2) у структурі феномену «евалюація» чітко окреслюються два аспекти: практичний і теоретичний. Перший пов'язаний з актуалізацією застосування евалюації у різних галузях суспільного життя з метою поліпшення якості функціонування соціальних програм, політики, різного роду соціально орієнтованих активностей, концентруючи увагу на їхніх цінностях, на матеріальних витратах на їхню імплементацію та на їхніх вислідах на розвиток індивідумів і суспільств. Другий аспект вимагає більш ґрунтовних опрацювань, оскільки у зв'язку з розширенням зони застосування евалюаційних методів у визначенні практичних цінностей об'єктів і процесів потребується адекватна теоретична база, яка доводить необхідність застосування тих чи тих методів; 3) евалюація має усі підстави стати інноваційною наукою, яка може успішно працювати у описаному вище Режимі-3, об'єднуючи зусилля різних наук у формуванні нових підходів наукового мислення, впроваджуючи прогресивні на сьогодні принципи краудсорсінгу й виведення науки (у її дослідницьких компетенціях і компетентностях) за межі академічного інбридингу [34; 55; 56; 57; 74; 77; 82].

Вочевидь, евалюації як науці не доведеться стояти у черзі за визнанням (цю метафоричну фразу я вживаю час часу, щоб підкреслити необхідність динаміки у змаганнях з іншими науками [5]) – база цього визнання сформувалася завдяки активній її інтервенції у соціальний простір багатьох країн у практичному вимірі, а останнім часом інтенсифікується процес наукового освоєння тих її аспектів, які поки що залишалися без певної уваги, зокрема йдеться про формування оригінальних методів дослідження та посилення взаємодії з іншими науками, оскільки евалюація постає як міждисциплінарна наука [35].

ПЕРСПЕКТИВИ УКОРІНЕННЯ ЕВАЛЮАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРАХ

Щоб визначитися з перспективами евалюації в українському науковому та соціальному просторах, необхідно оцінити існуючий доробок, що базується на вітчизняному досвіді. Власне, йдеться про те, чи сформувався чи то формуються засади для її функціонування. При цьому варто врахувати три моменти: 1) наявність дискурсу щодо евалюації в українському науковому просторі; 2) на якому рівні здійснюються евалюаційні практики; 3) чи є суспільний запит (принаймні потенційний) на евалюаційну діяльність.

Оскільки у силу обставин, що склалися, я занурений у стан речей і можу стверджувати, що науковий дискурс стосовно евалюації в Україні перебуває на зародковому етапі. Його ознаками є такі факти: 1) засновано журнал «Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти» (вийшло у світ чотири випуски – зі змістом можна ознайомитися за посиланням: <http://enpuir.npu.edu.ua/?locale=uk>); 2) за моїм керівництвом підготовлено дві кандидатські дисертації (Сачок М.В. «Структурування евалюації соціальних програм як соціологічної дисципліни», 2014 р.; Князьков С.Г. Соціологічна евалюація управлінських інновацій у фармацевтичному секторі в сучасному українському суспільстві», 2020 р.); 3) опублікована низка статей, які безпосередньо стосуються евалюації [4; 6; 10; 18; 19; 20; 26] та кілька статей, які мають дотичність до евалюації; проведено три семінари: «Евалюація освітнього простору» («Світязь, Волинська область, 2014 р.»), «Евалюація науково-освітніх програм для національних меншин» (Переяслав-Хмельницький, 2015 р.), «Евалюація якості наукової діяльності» (Київ, 2020 р.). Тут названі ті активності, у яких присутній компонент розгляду евалюації як наукової дисципліни.

До чинників стимулювання дискурсу про евалюацію в українському соціальному просторі й включення вітчизняних дослідників проблеми у європейський науковий простір можна віднести презентації мого бачення ролі феномена на міжнародних конференціях, зокрема «Евалюація як запрошення до демократії – вибудовування евалюаційного дискурсу» (Польське евалюаційне товариство, Варшава, 2015 р.) - до речі, пов'язаність евалюації і демократії нині активно дискутується західними дослідниками [69] - та «Етносоціологічний підхід до евалюації» (Ягеллонський університет, Краків, 2020 р.).

Щодо евалюаційних практик, то, згідно з інформацією, яку можна здобути у різних джерелах, передусім в Інтернеті, такі поки що не дуже поширені в українському соціальному просторі. Винятком є хіба що сфера освіти (щоправда, і тут мова йде не про евалюацію у

представленому у цій статті розумінні, а про оцінку (навіть не оцінювання) стану освітнього процесу): час від часу проводяться семінари, які мають практичне спрямування; громадські організації пропонують надавати консультації; в Національному педагогічному університеті у межах освітньої програми першого (бакалавр) та другого (магістр) рівня освіти «Соціальні комунікації та PR-технології» [8] викладаються дисципліни: теорії евалюації, методи та технології евалюації, практики евалюації, евалюація освітніх програм, евалюація соціальних програм, міжнародні евалюаційні проекти.

Перспективи активізації евалюаційних практик певною мірою можна пов'язувати з появою центрів, товариств, асоціацій (саме вони дали могутній поштовх у зарубіжних країнах розвитку евалюації як практичної, так і академічної дисципліни). Однак можна констатувати, що в Україні поки що не склалася така традиція: тут існують поодинокі громадські утворення такого типу, скажімо, заснований 2008 року «Центр евалюації науково-освітніх та соціальних програм» [26]. Оскільки такого роду центр єдиний в Україні, то доречним буде подати інформацію про мету його заснування та зміст діяльності: 1) формування евалюаційної культури в Україні як демократичного чинника у визначенні цінності економічних, соціальних, культурних, наукових та освітніх програм і проєктів, які пропонуються як внутрішніми, так і зовнішніми соціальними суб'єктами для виконання в Україні; 2) проведення досліджень у сфері евалюації, навчання, підготовки магістерських програм та консультування дослідницьких проєктів; супровід програм та проєктів, зокрема соціальних програм для молоді, які реалізуються в Україні, визначення перспектив їхньої соціальної та суспільної значущості; 3) сприяння акумуляції культурного та соціального капіталу для університетів, державних, громадських, національних і міжнародних організацій з метою ефективного виконання поставлених перед ними завдань; 4) оцінка конкурентоспроможності випускників українських університетів на вітчизняному та зарубіжному ринках праці; формування пропозицій для реалізації здобутих знань у соціальних науках, адмініструванні та практичній діяльності; 5) супровід здобуття магістерського та докторського («Ph.D.») ступенів у зарубіжних університетах; розробка пілотних магістерських програм у соціальних науках та адмініструванні; організація навчань, курсів, тренінгів для менеджерів програм та проєктів, науково-практичних семінарів, конференцій, «круглих столів»; 6) формування міжнародних та міждисциплінарних науково-освітніх та дослідницьких мереж у галузі соціально-поведінкових і гуманітарних наук; 7) сприяння реалізації освітніх та управлінських про-

грам на регіональному та локальному рівнях у співпраці з бізнесовими, навчальними та громадськими організаціями; 8) організація і супровід заходів, програм та проєктів, які спрямовані на стимулювання міжкультурного діалогу та безконфліктної міжетнічної взаємодії в українському суспільстві; Презентація досвіду та ефективних інструментів евалюації у науковому журналі «Евалюація»; 9) консультування щодо публікацій у європейських та американських наукових виданнях; сприяння обмінам літературою, публікаціями та інформаційними ресурсами з науково-дослідницькими, освітніми, громадськими, консультативними та просвітницькими організаціями України та інших країн [17].

Розвиток евалюації в Україні і у науковому і, особливо, у практичному ракурсі безпосередньо пов'язується з суспільним запитом на евалюаційну діяльність. Нині можна нарахувати кілька таких, які, до того ж, обмежуються суто практичними цілями, як от українсько-польський проєкт «Використання евалюації в процесі ефективного управління об'єднаною громадою» (до проєкту залучені вісім об'єднаних територіальних громад з таких областей: Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Сумської, Полтавської, Чернігівської). «Метою проєкту є підвищення управлінського потенціалу громад шляхом оцінювання результатів їхньої діяльності. У рамках проєкту будуть проведені заходи на тему ролі евалюації в плануванні та управлінні делегованими державними повноваженнями; розглянуті такі теми: освіта в громаді (принципи організації освітнього процесу, фінансування освіти; евалюація в школі); роль евалюації в проєктах Європейського фонду регіонального розвитку; евалюація ринку праці; громадський бюджет; комунальні підприємства громади, вплив громадських консультацій на завдання, які виконуються громадою» [24].

На мою думку, суспільний запит стимулював би зацікавленість у розвиткові евалюації не лише у практичному смислі, але й у науковому. Це стосується, зокрема, активностей, пов'язаних з інтенсифікацією ініціатив у межах громадянської науки [33; 34], з боротьбою з корупцією чи то з процесом децентралізації, оскільки активізація діяльності у цих сферах вимагає ретельного опрацювання теоретичних підвалин виникнення цих явищ, закономірностей і особливостей їхнього розгортання у конкретному соціальному просторі та обґрунтування ефективності тих чи тих практичних дій у першому випадку активізації участі громадськості у формуванні й імплементації проєктів, у другому - подолання негативного явища, а у третьому - стимулювання з метою досягнення позитивного ефекту.

ТЕЗАУРУС ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Завершення розмірковувань про евалюацію як науку тезаурусом має певну логіку, принай-

мні у моєму баченні. Мої обґрунтування є такими: 1) більшість термінів, які подаються у тезаурусі, невідомі українським дослідникам (про це свідчить аналіз публікацій), натомість ними інтенсивно користуються європейські та американські науковці; 2) розуміння (синхронне) термінів дає можливість вітчизняним дослідникам активніше включатися у міжнародний науковий простір і ставати акторами дискурсу з тієї чи тієї проблеми, у цьому разі евалюації; 3) оволодіння термінологією, а через неї і освоєння напрацьованих зарубіжних колег, стимулює науковий діалог, допомагає подолати негативні наслідки інбридингу та «академічного силосу», відкриває перспективи участі українських дослідників у краудсорсингу та міжнародній співпраці дослідників, науковців, вчених. Тезаурус складений на основі аналізу текстів, цитованих у цій статті.

Академічна дисципліна (academic discipline) - термін академічна (або наукова) дисципліна може бути визначений як академічне дослідження, яке зосереджується на обмеженій галузі знань. Може вживатися (у зарубіжних практиках) у значенні навчальна дисципліна.

Академічний інбридинг (academic inbreeding) - відомий іще як інституційний інбридинг. Це явище трактується як практика найму на роботу випускників власних університетів.

«Академічний силос» («academic silos») – (silo, мн. silos) - модус дослідницької діяльності, орієнтований на використання ресурсів одного дослідника чи то групи дослідників однієї й тієї ж установи за вертикальним принципом.

«Інтегрований академічний силос» («integrated academic silos») – об'єднання зусиль двох або кількох груп дослідників, які працюють у суміжних або близьких за змістом галузях з метою розв'язання наукової проблеми.

Аналітичні та синтетичні судження (analytical and synthetic judgments) - класи суджень, які відрізняються один від одного способом встановлення їх істинності: істинність аналітичних суджень встановлюється за допомогою суто логічного аналізу термінів, які входять в судження; істинність синтетичних суджень встановлюється шляхом звернення до позалогічних міркувань, зокрема, до емпіричного досвіду. Синтетичними називаються судження, що несуть нове знання, яке не міститься в понятті і яке є їх суб'єктом. Аналітичними називаються судження, які всього лише розкривають властивості, притаманні поняттю суб'єкта, що містяться в ньому самому, і не несуть нового знання.

Бенчмаркінг (benchmarking) - систематичний пошук і впровадження найкращих практик, що удосконалюють форму організації та ефективізують її діяльність.

Гетерозисна дисципліна (heterosis discipline) - дисципліна, у якій явища досліджують-

ся за межами якогось одного «дисциплінарного силосу», а його результати застосовуються й поза межами цього «дисциплінарного силосу».

Гібридизація знання у соціальних науках (hybridization of social science knowledge) - процес гібридизації складається передусім із запозичення концепцій, методів, теорій та практичних методів; плідна точка контакту встановлюється між секторами, а не вздовж дисциплінарних кордонів.

Громадянська наука (citizen science, crowd science, crowd-sourced science, civic science, networked science) — концепція проведення наукових досліджень добровольцями-аматорами та непрофесійними науковцями за допомогою краудсорсингу та краудфандингу; систематичний збір та аналіз даних, розвиток технологій, дослідження природних явищ та поширення цих видів досліджень науковцями, що працюють на самодіяльній основі. Громадянська наука стимулює прискорення інноваційних процесів завдяки участі у проектах громадськості.

Евалюація (evaluation) - за версією Центру евалюації науково-освітніх та соціальних програм, наука про системне дослідження соціальних змін, діяльність із супроводу наукових та соціальних програм, яка реалізується за допомогою прийнятих критеріїв, соціологічних інструментів та моделей оцінювання, з метою їхнього удосконалення, розвитку або кращого розуміння, завчасного виявлення дефектів програми і їхнього коригування, а також з метою контролю за розподілом коштів та нематеріальних ресурсів, виділених на реалізацію програми.

Краудсорсинг (crowdsourcing) – практика залучення групи людей (на підставі публічної оферти, без укладання трудового договору), у цьому разі дослідників, для досягнення спільної мети, передусім розв'язання тієї чи тієї наукової проблеми, запровадження інновацій, підвищення ефективності діяльності.

Краудфандинг (crowdfunding) - це співпраця людей, які добровільно об'єднують ресурси задля підтримки зусилля інших людей чи то організацій, або виконання спільних проектів.

Набуття знань (knowledge acquisition) - це процес, який використовується для визначення правил та онтологій, необхідних для системи, що базується на знаннях. Фраза вперше була використана разом із експертними системами для опису початкових завдань, пов'язаних з розробкою експертної системи, а саме пошуку та опитування експертів доменів та збору їхніх знань за допомогою правил, об'єктів та онтологій на основі фреймів.

Непрофесіонал (layman) – людина, яка не володіє професійними чи спеціальними знаннями з того чи того предмету.

Плагіат (plagiarism) - подання мови, думок, ідей чи висловлювань іншого автора як власної оригінальної роботи.

Пост-академічна наука (post-academic science) – форма функціонування науки, де основні рішення, що стосуються роботи вчених, дедалі більше приймаються науковою спільнотою разом з іншими соціальними групами: політиками, бюрократами, керівниками компаній, військовослужбовцями, лобістськими групами та неурядовими організаціями та самим суспільством; наукове спілкування більше не відбувається виключно у межах наукового співтовариства; а спілкування з аудиторією, яка не є експертом, стає вирішальним для науки.

Пролегомени (prolegomenon - pl. prolegomena) дав.-гр. προλεγόμενα — передмова, вступ) - міркування, які формулюють вихідне поняття і дають попередні відомості про предмет навчання; роз'яснюють вступ у вивченні тієї чи іншої науки, мають метою попереднє ознайомлення з її методами і завданнями та позначення статусу науки, дисципліни у системі раціонального знання.

Режими продукування знання (knowledge production modes) – способи (модуси), шляхи виробництва наукового знання (Режим-1, Режим-2, Режим-3).

Серендипність (serendipity) - явище випадкового знаходження чогось вдалого, особливо, коли людина шукає щось інше; непередбачуване, незаплановане відкриття.

Силабус (Syllabus) - навчальна програма дисципліни, яка включає в себе опис навчальної дисципліни, мету та завдання, змістовні модулі та найменування тем занять, тривалість кожного заняття, завдання до самостійної роботи, час консультацій, вимоги викладача, критерії оцінки, список використаної літератури.

Трансдисципліна (transdiscipline) – це набір дослідницьких моделей, технік та літератури, які використовуються цілою низкою наук; вона вбирає в себе так званій генетичний матеріал з багатьох наук й, відповідно, її результати можуть застосовуватися у багатьох науках; завдяки специфічному формуванню вона змушує розширювати коло джерел і інтенсифікувати пошуки відповіді на питання, що виникають у силу природи цієї науки.

Список використаних джерел

1. Дисципліна. *Словник української мови: в 11 томах*. Том 2. Київ: Наукова думка, 1971. С. 287.
2. Дисципліна. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дисципліна> (23.12.2020)
3. Дисципліна (поведінка). *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Дисципліна_\(поведінка\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дисципліна_(поведінка)) (23.12.2020)
4. Євтух Володимир. Діяльність наукових шкіл у контексті евалюаційних парадигм. *Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти*. Випуск 4. 2020. С. 11-28.
5. Євтух Володимир. Етносоціологія у черзі за визнанням: перед порогом, на порозі, поза ним.

Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: збірник наукових праць. Випуск 15. Харків, 2009. С. 100-108.

6. Здрага С. В. Евалюація: історія та розвиток. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Випуск 19-20. 2015. С. 121-130.

7. Кант Імануель. Прологемени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука. Київ, Фоліо, 2018. 288 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/prolegomeni-do-kozhnoi-majbutn-oi-metafiziki-jaka-mozhe-postati-jak-nauka-1769205.html> (2.03.2021)

8. Кафедра соціології та публічних комунікацій. URL: <https://fseo.npu.edu.ua/vykladachi-ta-kafedry/kafedra-sotsiologii> (18.03.2021)

9. Корпоровіч Лешек. Сучасні концепції евалюації в контексті викликів регіонального розвитку. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2011. Випуск 6. С. 80–89.

10. Крячко Володимир. Презентація Центру евалюації науково-освітніх та соціальних програм. 2015. URL: <http://evaluation.com.ua/author/volodymyr/>

11. Навчальна дисципліна. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Навчальна_дисципліна

12. Наукова дисципліна. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Наукова_дисципліна

13. Науковий метод. *Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії*. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Науковий_метод

14. Озадовська Л. Аналітичні і синтетичні судження. URL: <http://slovopedia.org.ua/http://slovopedia.org.ua/104/53392/1082612.html> (26.02.2021)

15. Освітньо-професійна програма «Соціальні комунікації та PR-технології» другого рівня вищої освіти. URL: fseo.npu.edu.ua

16. Прологемени. *Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Прологемени> (12.02.2021)

17. Про нас. Центр Евалюації | науково-освітніх та соціальних програм. URL: evaluation.com.ua (15.12.2020)

18. Сачок М. В. Американська евалюаційна школа: досвід вирішення соціальних проблем. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. Випуск 3. С. 28–41.

19. Сачок М. В. Операціоналізація евалюаційних понять та термінів: соціологічний погляд. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2011. Вип. 7. С. 66-74.

20. Сачок М. В. Теоретико-методологічні основи евалюації в системі соціологічного знання. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Випуск 8. С. 150-163.

21. Смоляк Сергій. Класифікація наук. URL: ukrsocion.org/2016/01 (3.02.2021)

22. Спеціальні історичні дисципліни. *Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Спеціальні_історичні_дисципліни

23. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416с. (с. 112) URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11783/1/етика-1.pdf> (3.02.2021)

24. Українсько-польський проект «Використання евалюації в процесі ефективного управління об'єднаною громадою». URL: domanivskagromada.gov.ua/

25. Хижняк Лариса. Корпоративна культура в евалюації вищого навчального закладу. *Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти*. 2015. Випуск 1. С. 58-69.

26. Центр евалюації науково-освітніх програм. URL: evaluation.com.ua

27. Эйнштейн А., Инфельд Л. Эволюция физики. Развитие идей от первоначальных понятий до теории относительности и квантов. Москва: «НАУКА», 1965. 328 с.

28. Academic discipline. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_discipline (11.01.2021)

29. Alkin M. C. Evaluation roots: Tracing theorists' views and influences. Second edition. London: Sage Publications, 2012. 440 pp.

30. American Evaluation Association. URL: www.eval.org (12.03.2021)

31. Carayannis Elias G., Campbell David F. J. «Mode 3»: Meaning and implications from a knowledge systems perspective». Knowledge creation, diffusion and use in innovation networks and knowledge clusters: a comparative systems approach across the United States, Europe and Asia. Westport, Connecticut: Praeger Publishers, 2006. Pp. 1–25.

32. Christie Christina A., Vo Anne. Evaluation use and decision-making in society. A tribute to Marvin C. Alkin. Information Age Publishing, 2015. 190 pp.

33. Citizen science. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: en.wikipedia.org/wiki/Citizen_science (10.03.2021)

34. Citizen science and scientific crowdsourcing: An introduction. URL: <https://www.ucl.ac.uk/short-courses/search-courses/citizen-science-and-scientific-crowdsourcing-introduction> (10.03.2021)

35. Cohen E., Lloyd S. Disciplinary evolution and the rise of the transdiscipline. *Informing Science: the International Journal of an Emerging Transdiscipline*. 2014. Volume 17. Pp. 189-215. URL: <http://www.inform.nu/Articles/Vol17/ISJv17p189-215Cohen0702.pdf> (11.03.2021)

36. Crossley Merlin. Science in silos isn't such a bad thing. URL: <https://theconversation.com/science-in-silos-isnt-such-a-bad-thing-43325> (21.03.2021)

37. Discipline. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Discipline> (2.03.2021)

38. Discipline noun. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/discipline#other-words> (2.03.2021)

39. Dogan Mattei. The hybridization of social science knowledge. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/4817426.pdf> (15.03.2021)

40. Donaldson Stewart I., Robert Picciotto. Evaluation for an equitable society. Information Age Publishing, 2016. 252 pp.

41. Evaluate. History and etymology for evaluate. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/evaluate> (12.03.2021)

42. Evaluation. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Evaluation> (3.03.2021)
43. Evaluation and society series editors / Greene Jennifer, Donaldson, Claremont Stewart. URL: <https://www.infoagepub.com/assets/files/catalogs/series/Evaluation-and-Society.pdf> (14.03.2021)
44. Evaluation in teaching and learning process | Education. URL: <https://www.yourarticlelibrary.com/statistics-2/evaluation-in-teaching-and-learning-process-education/92476> (20.03.2021)
45. Evaluation research: Definition, methods and examples. URL: <https://www.questionpro.com/blog/evaluation-research-definition-methods-and-examples/> (21.03.2021)
46. Evaluate verb. URL: www.merriam-webster.com/dictionary/evaluate (21.03.2021)
47. Evaluation synonyms. *Merriam-Webster Thesaurus*. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/evaluation> (20.03.2021)
48. Fanelli Daniele. Negative results are disappearing from most disciplines and countries. *Scientometrics*. 2012. Volume 90. Pp. 891–904. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-011-0494-7> (3.03.2021)
49. Fanelli Daniele. «Positive» results increase down the hierarchy of the sciences. Published: April 7, 2010. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0010068> (3.03.2021)
50. Frierson Henry, Hood Stafford, Hopson Rodney. The role of culture and cultural context in evaluation. A mandate for inclusion, the discovery of truth and understanding. Information Age Publishing, 2005. 244 pp.
51. Garden Fred, Alkin Marvin C. Evaluation roots: An international perspective. *Journal of Multidisciplinary Evaluation*. 2012. Volume 8. Number 17. Pp. 102–118. URL: https://journals.sfu.ca/jmde/index.php/jmde_1/article/view/348 (2.03.2021)
52. Gibbons, Michael, Camille Limoges, Helga Nowotny, Simon Schwartzman, Peter Scott and Martin Trow. The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies. London: Sage. 1994. 192 pp.
53. Hood Stafford, Hopson Rodney, Frierson Henry. Continuing the journey to reposition culture and cultural context in evaluation. Theory and practice. Information Age Publishing, 2014. 404 pp.
54. Hordijk Peter L., Anthony Eloise C. Being «post-academic». URL: https://www.nature.com/articles/ncb1200_E221a.pdf (3.03.2021)
55. Horta Hugo. Deepening our understanding of academic inbreeding effects on research information exchange and scientific output: new insights for academic based research. *Higher Education*. 2013. Volume 65. № 4. Pp. 487–510.
56. Horta Hugo, Sato Machi, Yonezawa Akiyoshi. Academic inbreeding: exploring its characteristics and rationale in Japanese universities using a qualitative perspective. *Asia Pacific Education Review*. 2011. № 12. Pp. 35–44.
57. Inanc Ozlem, Tuncer Onur. The effect of academic inbreeding on scientific effectiveness. *Scientometrics*. 2011. Vol. 88. Pp. 885–898. URL: <https://doi.org/10.1007/s11192-011-0415-9> (20.03.2021)
58. Jaskuła Sylwia. Ewaluacja społeczna w edukacji. *Impuls*. 2018. 266 s.
59. Kirkpatrick's four-level training evaluation model. Analyzing learning effectiveness. URL: <https://www.mindtools.com/pages/article/kirkpatrick.htm> (17.03.2021)
60. Knowledge production modes. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Knowledge_production_modes (1.03.2021)
61. Komlik Oleg. Albert Einstein on the power of ideas and imagination in science. URL: <https://economicsociology.org/2016/01/08/albert-einstein-on-the-power-of-ideas-and-imagination-in-science/> (4.03.2021)
62. Korporowicz L. Interactive aspects of evaluation process: between analysis and animation of social change. Evaluation in the Making. Contexts and Methods / Edited by Haber A., Szalaj M. Warszawa: Polish Agency for Enterprise Development, 2009. Pp. 54–62.
63. Korporowicz Leszek. Interakcyjna misja ewaluacji. *Materiały dla VII Konferencji OSKKO*. URL: www.oskko.edu.pl/konferencjaoskko2010/ (18.03.2021)
64. Korporowicz Leszek. Ewaluacja w społeczeństwie. *Doswiadczenia Polskie*. URL: cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/UCS_2016_nr_15_art._1.pdf (18.03.2021)
65. Kushner Saville. Evaluative research methods. Managing the complexities of judgment in the field. Information Age Publishing, 2016. 298 pp.
66. Master of Evaluation - The University of Melbourne. URL: <https://study.unimelb.edu.au/find/courses/graduate/master-of-evaluation/> (13.03.2021)
67. Nanda Vipul. 7 types of evaluation you need to know. URL: <https://humansofdata.atlan.com/2017/04/7-types-of-evaluation/> (20.01.2020)
68. Nosek Brian A., Spies Jeffrey R., Motyl Matt. Scientific utopia: II. Restructuring incentives and practices to promote truth over publishability. First published November 7, 2012. URL: <https://doi.org/10.1177/1745691612459058> (10.03.2021)
69. Podems Donna. Democratic evaluation and democracy: Exploring the reality. Information Age Publishing, 2017. 256 pp.
70. Rossi P. H., Lipsey M. W., Freeman H. E. Evaluation: A systematic approach (7th ed.). Thousand Oaks: Sage. 2004. X, 470 pp.
71. Sanderson Catherine A. *Social Psychology*. John Wiley and Sons, Incorporated, 2010. 590 pp.
72. Scriven Michael. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Michael_Scriven p. 8. (6.03.2021)
73. Scriven - The methodology of evaluation 1967. URL: [Scribd/doc/Scriven-The-Methodology-of-Evaluation-1967](https://www.scribd.com/doc/Scriven-The-Methodology-of-Evaluation-1967) (6.03.2021)
74. Silberzahn Raphael, Nosek Brian A. Scientific utopia III: Crowdsourcing science. *Perspectives on Psychological Science*. 2019. Volume 14. Issue 5. Pp. 711–733.
75. Sociocultural perspective. URL: <https://courses.lumenlearning.com/hvcc-abnormal-psychology/chapter/2-8-sociocultural-perspective/> (21.03.2021)
76. Sociocultural perspective. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sociocultural_perspective (1.03.2021)
77. Stirling Andy. Disciplinary dilemma: Working across research silos is harder than it looks. URL: <https://www.researchgate.net/publication/286877038>

Disciplinary dilemma working across research silos is harder than it looks Guardian Political Science Blog 11th June 2014 (21.03.2021)

78. Synonyms and antonyms for evaluation [Thesaurus.com. URL: www.thesaurus.com/browse/evaluation (21.03.2021)

79. The new world Kirkpatrick model. URL: <https://www.kirkpatrickpartners.com/Our-Philosophy/The-New-World-Kirkpatrick-Model> (17.03.2021)

80. The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies. URL: https://www.researchgate.net/publication/225088790_The_New_Production_of_Knowledge_The_Dynamics_of_Science_and_Research_in_Contemporary_Societies (1.03.2021)

81. Trochim William M. K. Introduction to evaluation. Research Methods Knowledge Base. URL: <https://conjointly.com/kb/introduction-to-evaluation/> (10.03.2021)

82. Uhlmann Eric Luis, Ebersole Charles R., Chartier Christopher R., Timothy M., Kidwell Mallory C., Lai Calvin K., McCarthy Randy J., Riegelman Amy, Silberzahn Raphael, Nosek Brian A. Scientific utopia III: crowdsourcing science. URL: <https://psyarxiv.com/vg649/> (21.03.2021)

83. V-Dem. URL: <https://www.v-dem.net/en/> (21.03.2021)

84. Visser Merel, Abma Tineke A. Evaluation for a caring society. Information Age Publishing, 2018. 264 pp.

85. What is evaluation? - UK Evaluation Society. URL: <https://www.evaluation.org.uk/about-us/what-is-evaluation> (15.03.2021)

86. Wuchty S., Jones B. F., Uzzi B. The increasing dominance of teams in the production of knowledge. *Science*. 2007. 316 (5827). Pp.1036–1039. Source: PubMed.

87. Ziman John. Real science: What it is and what it means. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 399 pp.

References

1. Дисципліна. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. Dystsyplina. *Slovník ukrajins'koyi movy v 11 tomakh. Tom 2* (Discipline. Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes 2). Київ: Наукова думка, 1971.

2. Дисципліна. Dystsyplina (Discipline). *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дисципліна> (23.12.2020)

3. Дисципліна (поведінка). Dystsyplina (povedinka) (Discipline (behavior)). *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Дисципліна_\(поведінка\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дисципліна_(поведінка)) (23.12.2020)

4. Євтух Володимир. Діяльність наукових шкіл у контексті евалюаційних парадигм. *Yevtukh Volodymyr. Diyal'nist' naukovykh shkil u konteksti evaluatsiynykh paradigm* (Activity of scientific schools in context of evaluation paradigms). *Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти*. Випуск 4. 2020. С. 11-28.

5. Євтух Володимир. Етносоціологія у черзі за визнанням: перед порогом, на порозі, поза ним. *Yevtukh Volodymyr. Etnosotsiologiya u cherzi za vyznannya: pered porogom, na porozhi, poza nym* (Ethnosociology is next in line for recognition: before

the threshold, on the threshold, outside it). *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: збірник наукових праць*. Випуск 15. Харків, 2009. С. 100-108.

6. Здрагат С. В. Евалюація: історія та розвиток. *Zdragat S.V. Evaluatsia: istoriya ta rozvytok* (Evaluation: History and development). *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Випуск 19-20. 2015. С. 121-130.

7. Кант Імануель. Прологомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука. *Kant Immanuel. Prolegomeny do kozhnoyi maybutnyoyi metafizyky yaka mozhe postatu yak nauka* (Prolegomena to any future metaphysics that will be able to present itself as a science). Київ, Фоліо, 2018. 288 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/prolegomeni-dokozhnoi-majbutn-oi-metafizyky-yaka-mozhe-postati-jak-nauka-1769205.html> (2.03.2021)

8. Кафедра соціології та публічних комунікацій. *Kafedra sotsiologiyi ta publichnykh komunikatsiy* (Department of Sociology and Public Communications). URL: <https://fseo.npu.edu.ua/vykladachi-ta-kafedry/kafedra-sotsiologii> (18.03.2021)

9. Корпоровіч Лешек. Сучасні концепції евалюації в контексті викликів регіонального розвитку. *Korporowicz Leszek. Suchasni kontseptsiyi evaluatsiyyi v konteksti vyklykiv regional'noho rozvytku* (Modern concepts of evaluation in the context of regional development challenges). *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2011. Випуск 6. С. 80–89.

10. Крячко Володимир. Презентація Центру евалюації науково-освітніх та соціальних програм. *Kryachko Volodymyr. Prezentatsiya Zentru evaluatsiyyi naukovo-osvitnykh ta sotsial'nykh program* (Presentation of the Center for Scientific, Educational and Social Programs) 2015. URL: <http://evaluation.com.ua/author/volodymyr/>

11. Навчальна дисципліна. *Navchal'na dystsiplina* (Academic discipline) *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Навчальна_дисципліна

12. Наукова дисципліна. *Naukova dystziplina* (Scientific discipline). *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Наукова_дисципліна

13. Науковий метод. *Naukovyyi metod* (Scientific method). *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Науковий_метод

14. Озадовська Л. Аналітичні і синтетичні судження. *Ozadov's'ka L. Analitychni i syntetychni sudzhzhennya* (Analytical and synthetic judgments). URL: <http://slovopedia.org.ua/> <http://slovopedia.org.ua/104/53392/1082612.html> (26.02.2021)

15. Освітньо-професійна програма «Соціальні комунікації та PR-технології» другого рівня вищої освіти. *Osvitnyo-profesiyna programma «Sotsial'ni komunikatsiyyi ta PR-tekhnologiyi» drugogo rivnya vyshchoyi osvity* (Educational and professional program «Social Communications and PR-technologies» of the second level of higher education). URL: fseo.npu.edu.ua

16. Прологомени. *Prolegomena*. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Прологомени> (12.02.2021)

17. Про нас. Центр Евалюації | науково-освітніх та соціальних програм. *Pro nas. Zentr evaluatsiyyi naukovo-osvitnykh ta sotsial'nykh program*. (About

- us.The Center for Scientific, Educational and Social Programs). URL: evaluation.com.ua (15.12.2020)
18. Сачок М. В. Американська евалюаційна школа: досвід вирішення соціальних проблем. Sachok M. V. Amerykanska evaluatsiynna shkola: dosvid vyrishennya problem (American evaluation school: experiynce of solution of problems). *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. Випуск 3. С. 28–41.
19. Сачок М. В. Операціоналізація евалюаційних понять та термінів: соціологічний погляд. Sachok M.V. Operatsionalizatsiya evaluatsiynnykh ponyat' ta terminiv: sotsiolohichnyi pohlyad (Operationalization of evaluation' notions and terms: sociological view). *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2011. Вип. 7. С. 66-74.
20. Сачок М. В. Теоретико-методологічні основи евалюації в системі соціологічного знання. Sachok M. V. Teoretyko-metodolohichni osnovy evaluatsiyi v systemi sotsiolohichnoho znannya (Theoretico-methodological basis of evaluation in the system of sociological knowledge). *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Випуск 8. С. 150-163.
21. Смоляк Сергій. Smolyak Sergiy. Класифікація наук. Klyasyfikatsiya nauk (Classification of sciences). URL: ukrsocion.org/2016/01 (3.02.2021)
22. Спеціальні історичні дисципліни. Spetsial'ni istorychni dystzypliny (Special historical displynes). *Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Спеціальні_історичні_дисципліни
23. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Tof-tul M.G. Suchasnyi slovnyk z etyky (Modern dictionary of ethics). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11783/1/етика-1.pdf> (3.02.2021)
24. Українсько-польський проект «Використання евалюації в процесі ефективного управління об'єднаною громадою». Ukrayins'ko-pol's'kyi ptoyekт «Vykorystannya evalyuatsiyi v protsesi efektyvnoho upravlinnya obyednanyu hromadoyu» (Ukrainian-Polish project «Using evaluation in the process of effective management of a united community»). URL: domanivska-gromada.gov.ua/
25. Хижняк Лариса. Корпоративна культура в евалюації вищого навчального закладу. Khyzhnyak Larysa. Korporatyvna kul'tura vyshchoho navchal'noho zakladu (Corporate culture of higher education institution). *Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти*. 2015. Випуск 1. С. 58-69.
26. Центр евалюації науково-освітніх та соціальних програм. Zentr evaluatsiyi naukovo-osvitnikh ta sotsial'nykh program (Center for Evaluation of Scientific, Educational and Social Programs). URL: evaluation.com.ua
27. Эйнштейн А., Инфельд Л. Эволюция физики. Развитие идей от первоначальных понятий до теории относительности и квантов. Einstein A., Infeld L. Evolutsiya fizyky. Razvitiye idey ot pervonachal'nykh ponyatiy do teoriyi otnositel'nosti I kvantov (The evolution of physics. The growth of ideas from early concepts to the theory of relativity and quanta). Москва: «НАУКА», 1965. 328 с.
28. Academic discipline. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_discipline (11.01.2021)
29. Alkin M. C. Evaluation roots: Tracing theorists' views and influences. Second edition. London: Sage Publications, 2012. 440 pp.
30. American Evaluation Association. URL: www.eval.org (12.03.2021)
31. Carayannis Elias G., Campbell David F. J. «Mode 3»: Meaning and implications from a knowledge systems perspective». Knowledge creation, diffusion and use in innovation networks and knowledge clusters: a comparative systems approach across the United States, Europe and Asia. Westport, Connecticut: Praeger Publishers, 2006. Pp. 1–25.
32. Christie Christina A., Vo Anne. Evaluation use and decision-making in Society. A tribute to Marvin C. Alkin. Information Age Publishing , 2015. 190 pp.
33. Citizen science. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: en.wikipedia.org/wiki/Citizen_science (10.03.2021)
34. Citizen science and scientific crowdsourcing: An introduction. URL: <https://www.ucl.ac.uk/short-courses/search-courses/citizen-science-and-scientific-crowdsourcing-introduction> (10.03.2021)
35. Cohen E., Lloyd S. Disciplinary evolution and the rise of the transdiscipline. *Informing Science: the International Journal of an Emerging Transdiscipline*. 2014. Volume 17. Pp. 189-215. URL: <http://www.inform.nu/Articles/Vol17/ISJv17p189-215Cohen0702.pdf> (11.03.2021)
36. Crossley Merlin. Science in silos isn't such a bad thing. URL: <https://theconversation.com/science-in-silos-isnt-such-a-bad-thing-43325> (21.03.2021)
37. Discipline. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Discipline> (2.03.2021)
38. Discipline noun. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/discipline#other-words> (2.03.2021)
39. Dogan Mattei. The hybridization of social science knowledge. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/4817426.pdf> (15.03.2021)
40. Donaldson Stewart I., Robert Picciotto. Evaluation for an equitable society. Information Age Publishing, 2016. 252 pp.
41. Evaluate. History and etymology for evaluate. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/evaluate> (12.03.2021)
42. Evaluation. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Evaluation> (3.03.2021)
43. Evaluation and society series editors / Greene Jennifer, Donaldson, Claremont Stewart. URL: <https://www.infoagepub.com/assets/files/catalogs/series/Evaluation-and-Society.pdf> (14.03.2021)
44. Evaluation in teaching and learning process | Education. URL: <https://www.yourarticlelibrary.com/statistics-2/evaluation-in-teaching-and-learning-process-education/92476> (20.03.2021)
45. Evaluation research: Definition, methods and examples. URL: <https://www.questionpro.com/blog/evaluation-research-definition-methods-and-examples/> (21.03.2021)
46. Evaluate verb. URL: www.merriam-webster.com/dictionary/evaluate (21.03.2021)
47. Evaluation synonyms. *Merriam-Webster Thesaurus*. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/evaluation> (20.03.2021)
48. Fanelli Daniele. Negative results are disappearing from most disciplines and countries. *Sciento-*

- metrics*. 2012. Volume 90. Pp.891–904. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-011-0494-7> (3.03.2021)
49. Fanelli Daniele. «Positive» results increase down the hierarchy of the sciences. Published: April 7, 2010. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0010068> (3.03.2021)
50. Frierson Henry, Hood Stafford, Hopson Rodney. The role of culture and cultural context in evaluation. A mandate for inclusion, the discovery of truth and understanding. Information Age Publishing, 2005. 244 pp.
51. Garden Fred, Alkin Marvin C. Evaluation roots: An international perspective. *Journal of Multidisciplinary Evaluation*. 2012. Volume 8. Number 17. Pp. 102-118. URL: https://journals.sfu.ca/jmde/index.php/jmde_1/article/view/348 (2.03.2021)
52. Gibbons, Michael, Camille Limoges, Helga Nowotny, Simon Schwartzman, Peter Scott and Martin Trow. The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies. London: Sage. 1994. 192 pp.
53. Hood Stafford, Hopson Rodney, Frierson Henry. Continuing the journey to reposition culture and cultural context in evaluation. Theory and practice. Information Age Publishing, 2014. 404 pp.
54. Hordijk Peter L., Anthony Eloise C. Being «post-academic». URL: https://www.nature.com/articles/ncb1200_E221a.pdf (3.03.2021)
55. Horta Hugo. Deepening our understanding of academic inbreeding effects on research information exchange and scientific output: new insights for academic based research. *Higher Education*. 2013. Volume 65. № 4. Pp. 487-510.
56. Horta Hugo, Sato Machi, Yonezawa Akiyoshi. Academic inbreeding: exploring its characteristics and rationale in Japanese universities using a qualitative perspective. *Asia Pacific Education Review*. 2011. № 12. Pp. 35-44.
57. Inanc Ozlem, Tuncer Onur. The effect of academic inbreeding on scientific effectiveness. *Scientometrics*. 2011. Vol. 88. Pp. 885–898. URL: <https://doi.org/10.1007/s11192-011-0415-9> (20.03.2021)
58. Jaskuła Sylwia. Ewaluacja społeczna w edukacji. *Impuls*. 2018. 266 s.
59. Kirkpatrick's four-level training evaluation model. Analyzing learning effectiveness. URL: <https://www.mindtools.com/pages/article/newlmd/kirkpatrick.htm> (17.03.2021)
60. Knowledge production modes. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Knowledge_production_modes (1.03.2021)
61. Komlik Oleg. Albert Einstein on the power of ideas and imagination in science. URL: <https://economicsociology.org/2016/01/08/albert-einstein-on-the-power-of-ideas-and-imagination-in-science/> (4.03.2021)
62. Korporowicz L. Interactive aspects of evaluation process: between analysis and animation of social change. *Evaluation in the Making. Contexts and Methods* /Edited by Haber A., Szalaj M. Warszawa: Polish Agency for Enterprise Development, 2009. Pp. 54–62.
63. Korporowicz Leszek. Interakcyjna misja ewaluacji. *Materiały dla VII Konferencji OSKKO*. URL: www.oskko.edu.pl/konferencjaoskko2010/ (18.03.2021)
64. Korporowicz Leszek. Ewaluacja w społeczeństwie. *Doswiadczenia Polskie*. URL: cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/UCS_2016_nr_15_art._1.pdf (18.03.2021)
65. Kushner Saville. Evaluative research methods. Managing the complexities of judgment in the field. Information Age Publishing, 2016. 298 pp.
66. Master of Evaluation - The University of Melbourne. URL: <https://study.unimelb.edu.au/find/courses/graduate/master-of-evaluation/> (13.03.2021)
67. Nanda Vipul. 7 types of evaluation you need to know. URL: <https://humansofdata.atlan.com/2017/04/7-types-of-evaluation/> (20.01.2020)
68. Nosek Brian A., Spies Jeffrey R., Motyl Matt. Scientific utopia: II. Restructuring incentives and practices to promote truth over publishability. First published November 7, 2012. URL: <https://doi.org/10.1177/1745691612459058> (10.03.2021)
69. Podems Donna. Democratic evaluation and democracy: Exploring the reality. Information Age Publishing, 2017. 256 pp.
70. Rossi P. H., Lipsey M. W., Freeman H. E. Evaluation: A systematic approach (7th ed.). Thousand Oaks: Sage. 2004. X, 470 pp.
71. Sanderson Catherine A. Social Psychology. John Wiley and Sons, Incorporated, 2010. 590 pp.
72. Scriven Michael. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Michael_Scriven p. 8. (6.03.2021)
73. Scriven - The methodology of evaluation 1967. URL: [Scribd/doc/Scriven-The-Methodology-of-Evaluation-1967](https://scribd.com/doc/Scriven-The-Methodology-of-Evaluation-1967) (6.03.2021)
74. Silberzahn Raphael, Nosek Brian A. Scientific utopia III: Crowdsourcing science. *Perspectives on Psychological Science*. 2019. Volume 14. Issue 5. Pp. 711-733.
75. Sociocultural perspective. URL: <https://courses.lumenlearning.com/hvcc-abnormal-psychology/chapter/2-8-sociocultural-perspective/> (21.03.2021)
76. Sociocultural perspective. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sociocultural_perspective (1.03.2021)
77. Stirling Andy. Disciplinary dilemma: Working across research silos is harder than it looks. URL: https://www.researchgate.net/publication/286877038_Disciplinary_dilemma_working_across_research_silos_is_harder_than_it_looks Guardian Political Science Blog 11th June 2014 (21.03.2021)
78. Synonyms and antonyms for evaluation |Thesaurus.com. URL: www.thesaurus.com/browse/evaluation (21.03.2021)
79. The new world Kirkpatrick model. URL: <https://www.kirkpatrickpartners.com/Our-Philosophy/The-New-World-Kirkpatrick-Model> (17.03.2021)
80. The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies. URL: https://www.researchgate.net/publication/225088790_The_New_Production_of_Knowledge_The_Dynamics_of_Science_and_Research_in_Contemporary_Societies (1.03.2021)
81. Trochim William M.K. Introduction to evaluation. *Research Methods Knowledge Base*. URL: <https://conjointly.com/kb/introduction-to-evaluation/> (10.03.2021)
82. Uhlmann Eric Luis, Ebersole Charles R., Chartier Christopher R., Timothy M., Kidwell Mallory C., Lai Calvin K., McCarthy Randy J., Riegelman Amy,

Silberzahn Raphael, Nosek Brian A. Scientific utopia III: crowdsourcing science. URL: <https://psyarxiv.com/vg649/> (21.03.2021)

83. V-Dem. URL: <https://www.v-dem.net/en/> (21.03.2021)

84. Visse Merel, Abma Tineke A. Evaluation for a caring society. Information Age Publishing, 2018. 264 pp.

85. What is evaluation? - UK Evaluation Society. URL: <https://www.evaluation.org.uk/about-us/what-is-evaluation> (15.03.2021)

86. Wuchty S., Jones B. F., Uzzi B. The increasing dominance of teams in the production of knowledge. *Science*. 2007. 316 (5827). Pp.1036–1039. Source: PubMed.

87. Ziman John. Real science: What it is and what it means. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 399 pp.